



Saša Mrduljaš*

Redefinicija nacionalnog konteksta u Crnoj Gori i srpska (veliko)državna ideja¹

Sažetak

Distanciranje Crne Gore od državne zajednice sa Srbijom otpočinje krajem 1990-ih, u vremenu u kojem je promotorima srpske velikodržavne ideologije izrazito sužen prostor da takvo što spriječe silom. Stoga se posegnulo za drugim instrumentima usmjerenima na uništenje ili minoriziranje identitetne konstrukcije nacionalnog crnogorstva među pravoslavnom populacijom Crne Gore te na njezino nadomještanje nacionalnim srpstvom, uz ispravnu procjenu da je nacionalno crnogorstvo glavna snaga u samosvojnom uobličavanju Crne Gore. Takva kojoj je najbolje suprotstaviti od dijela nekadašnjih nacionalnih Crnogoraca oblikovani »srpski narod u Crnoj Gori« kako bi se tu zemlju zadržalo, odnosno, nakon postizanja neovisnosti 2006. vratilo pod srpsko državno okrilje. U ovome radu dat ćemo prikaz povijesnog razvoja koji je omogućio da prikazani vid srpskog velikodržavnog djelovanja u Crnoj Gori bude relativno uspješan, a zatim i uvid u postojeće političke i nacionalne-demografske suodnose u toj zemlji. Ujedno, analizirat ćemo uzroke koji utječu na to da se nacionalno crnogorstvo teško nosi s pokušajima vlastite identitetne destrukcije te istaknuti razloge zbog kojih bi u svojim naporima za samoodržanjem trebali dobiti sasvim konkretnu podršku regionalnih i euroatlantskih struktura.

Ključne riječi: Crna Gora, Crnogorci, Srbi, srpska nacionalna ideologija, Srpska pravoslavna Crkva, asimilacija.

Uvod

Nastankom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), odnosno Jugoslavije te nametanjem unitarnog ustroja, kojim se trebala politički kapitalizirati srpska brojčana nadmoć unutar novonastale tvorevine, srpska je nacionalno-državotvorna ideologija

* Dr. sc. Saša Mrduljaš, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Split, Split, Hrvatska, Sasa.Mrduljas@pilar.hr

¹ Rad je izrađen u okviru znanstveno-istraživačkog projekta *Nacionalna identifikacija u Crnoj Gori* [Znanstveno-istraživački projekti Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar (2020/22)].

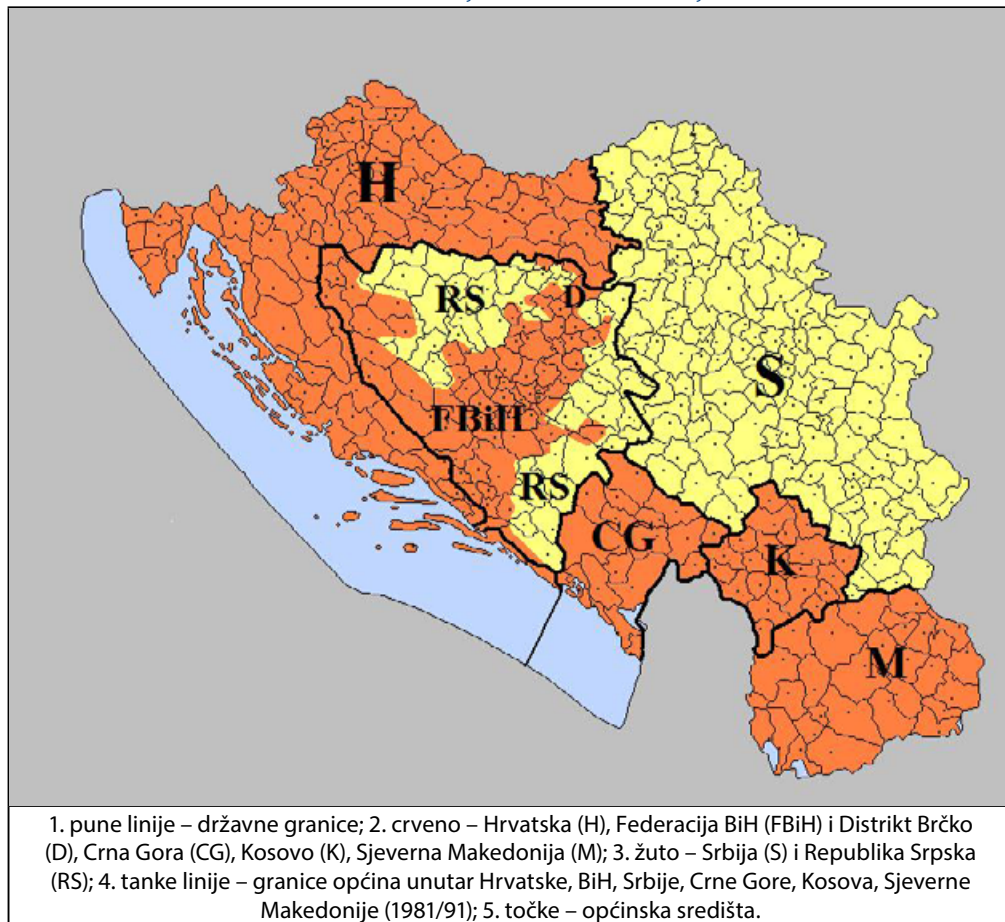
dosegnula svoj politički vrhunac. Svi Srbi živjeli su u jednoj zemlji, u njoj su bili vladajućom skupinom, bilo im je moguće asimilativno djelovati u odnosu na Crnogorce, Makedonce, bosanske muslimane te time dodatno jačati svoje pozicije. Eventualnu „neprobavljivost” slovenskog i hrvatskog segmenta uvijek su, kako se računalo, mogli riješiti isključivanjem Slovenije i najhomogenijih, sjeverozapadnih dijelova Hrvatske iz Jugoslavije te njezinom transformacijom u veliku srpsku državu (Bilandžić, 1999: 85). Međutim, takva je konstelacija trajala relativno kratko. Nakon Drugog svjetskog rata, pobjedom partizanskog pokreta pod vodstvom komunističke partije Jugoslavija je federalizirana, uspostavljeno je šest republika pri čemu je Srbija „nagrađena” i s dvjema pokrajinama.

Provedena federalizacija bila je u protuslovlju i sa stavovima najliberalnijih, kompromisno opredijeljenih promotora srpske nacionalno-državotvorne ideologije. No oko toga se malo što dalo promijeniti do urušavanja komunističke vlasti, a potom i same Jugoslavije. U tim prilikama dolazi do promptne regeneracije srpske nacionalno-državotvorne ideologije koja oslanjanjem na srbiziranu JNA pokušava nasilno redefiniirati republičke, potom međudržavne teritorijalne suodnose. Ti pokušaji rezultirali su potpunim slomom srpske velikodržavne agresije i srpskih pozicija u Hrvatskoj, današnjoj Federaciji BiH (FBiH), dok je ratom stvorena RS čvrsto zadržana u okviru BiH. No, to nije sve. Već 1999. uslijedio je gubitak Kosova te konačno izrazito traumatično doživljeno odvajanje Crne Gore 2006. (v. kartu 1).

S aspekta prevladavajuće srpske ideologije uspostava stare crnogorske države 1878., a poslije i republike 1945. predstavljala je duboko neželjenu pojavu (Perović, 2020: 81, 265–269). Naime, ne samo da se prostornost Crne Gore doživljavala kao dio povijesne Srbije već i kao teritorij koji joj treba osigurati izlaz na more te predstavljati logističku osnovu za inkorporaciju, u najmanju ruku istočne Hercegovine i južne Dalmacije s Dubrovnikom u srpski državni okvir. Istodobno, za tu je ideologiju bilo i ostalo praktički nezamislivo poimanje Crnogoraca izvan srpskog nacionalnog konteksta. Tim više što je inkorporacija crnogorskog slobodarskog i herojskog nasljeđa u srpsku auto-identifikacijsku sferu imala svojevrstnu terapijsku ulogu u nadilaženju gorčine koju je ostavljala stoljetna podređenost srpskog naroda osmansko-islamskoj i habsburško-katoličkoj vlasti (Ćirković, 2004: 216).

S obzirom na to da se u promijenjenim uvjetima odlazak Crne Gore više nije mogao spriječiti agresijom, posegnulo se za drugim mehanizmima, koji su trebali osigurati uništenje ili barem minimiziranje crnogorske nacionalne identifikacije kod pravoslavne populacije Crne Gore te njezino nadomještanje srpskom nacionalnom konstrukcijom. Premda se tim djelovanjem nije uspjelo spriječiti državnu neovisnost Crne Gore, ipak je uzrokovana brojčana devastacija nacionalnog crnogorstva, tj. one identitetne kategorije koja je presudna za opstojnost Crne Gore.

Karta 1. Postojeća geopolitička konfiguracija: Hrvatska, BiH (FBiH, RS), Crna Gora, Srbija, Kosovo, Makedonija



Izrada: autor prema predlošku u Pojatina (1987).

Razumljivo je da ni ta devastacija niti ukupan politički kontekst u kojem se nalazi Crna Gora ne bi bio moguć bez određenih historijskih pretpostavki. Stoga ćemo u nastavku dati prikaz povijesnog oblikovanja etničkih identiteta na tlu Crne Gore, u prvom redu crnogorskog s uvidom u korelaciju između postojećih nacionalnih identiteta i determinirajućih političko-idejnih tendencija unutar crnogorskog društva: prozapadno-suverenističke i (pro)srpske. Na kraju rada apostrofirat ćemo glavne slabosti crnogorstva, a time i prozapadno-suverenističke opcije, u njegovom suočavanju sa srpskom nacionalno-državotvornom ideologijom te razloge zbog kojih teško nadilazi te slabosti osloncem na vlastite snage.

Oblikovanje etničkih identiteta na tlu današnje Crne Gore

Otkad se može pratiti političko-državni razvoj ovdašnje slavenske populacije, odnosno od početaka 9. stoljeća, u pojasu između Neretve i Bojane egzistirale su tri slavenske kneževine: Zahumlje između Neretve i Dubrovnika, Travunija do Kotora i Duklja do Bara i Skadra (Ostrogorski, 1959: 34). Premda su te kneževine bile izvrgnute utjecaju iz hrvatske i srpske državne jezgre izvjesno je da ih je temeljno određivala posebnost državnog, a time i etničkog razvoja. O toj posebnosti uz ostalo svjedoči i to da su imale vlastite biskupije: stonsku, trebinjsku i dukljansku/barsku (Živković, 2010: 152). Polovicom 11. stoljeća dotadašnji samosvojni razvoj stječe novu formu kada dukljanskom inicijativom dolazi do državnog objedinjavanja tih kneževina pod dinastijom Vojislavljevića. Riječ je o respektabilnoj tvorevini kojoj je status kraljevine priznavalo samo papinstvo te koja je imala vlastiti vjerski centar u vidu barske nadbiskupije (Peričić, 1991).

Od polovice 12. stoljeća ta proširena dukljanska država izrazito slabi te njena prostornost do kraja istog stoljeća u cjelini potpada pod vlast pravoslavne Srbije. I to u vremenu u kojem uspostavom Latinskog Carstva u Carigradu 1204. katoličko-pravoslavni odnosi stječu značajke duboke polariziranosti. Želeći izbjeći njezino preslikavanje na vlastitu državu, a time i subverzivno djelovanje katoličke populacije, srpska dinastija Nemanjića, osloncem na vlastitu crkvu, tj. na Žičku/Pečku arhiepiskopiju utemeljenu 1219. inicira proces koji će rezultirati gotovo potpunom pravoslavizacijom nekadašnjeg dukljanskog življa (Mrduljaš, 2021a: 41–43). Na tlu današnje Crne Gore izuzetak su ostale primorske komune Kotor, Budva, Bar zajedno sa svojim ili gravitirajućim slavenskim življem te granični krajevi nastanjeni Albancima. Daljnjim razvojem taj će se živalj uklopiti u narodnosnu cjelinu koja u konačnici prerasta u hrvatsku naciju.

Žička/Pečka arhiepiskopija bila je crkvom jedne dinastije te je kao takva bila dužna jačati vladarske pozicije Nemanjića stvaranjem njihovog kulta. Na taj su način stvarane i temeljne odrednice protonacionalnog srpstva. Stoga je paralelno s pravoslavizacijom teklo i njihovo širenje na nekadašnjem zahumsko-dukljanskom prostoru. No, prethodno oblikovane snažne državne tradicije, posebice u dukljanskoj jezgri, omogućile su joj da i u okviru države Nemanjića, sada već u pravoslavnoj formi očuva posebnost svog statusa. Nakon rastvaranja srpske države početkom druge polovice 14. stoljeća taj će status omogućiti brzu regeneraciju državnosti sada u vidu Zete dinastije Balšića, a poslije i dinastije Crnojevića (Blagojević, 2011: 20). Pred osmanskim prodorima Crnojevići državno središte lociraju u geopolitički najbranjivijem dijelu Zete, u podlvoćenskoj Crnoj Gori. Ona će i pod osmanskom vlašću, dakle od kraja 15. stoljeća sačuvati izvjesnu razinu autonomije (Đurđev, 1953: 60, 114–115). S tih pozicija Crnogorci od kraja 17. stoljeća otpočinju oslobodilačku borbu kojom će do konca idućeg uspjeti uspostaviti i vlastitu državu i vlastitu pravoslavnu crkvu.

Tijekom osmanske vlasti odvio se i značajem dalekosežan proces islamizacije dijela slavenske populacije u Crnoj Gori. Bio je posebno intenzivan u krajevima s masovno islamiziranim Albancima, pa i u onima u koje je kontinuirano doseljavala crnogorska i albanska populacija, poput današnjeg jugoistočnog Sandžaka (Mušović, 1980: 80). Ta islamizirana slavenska populacija usko je povezana s muslimanima iz Bosne što ju je u suvremenim prilikama u pravilu usmjerilo prema bošnjačkoj nacionalnoj integraciji.

Samosvojni razvitak Crne Gore nužno je stvarao i posebnu crnogorsku samosvijest. No ona se prožimala s vjerski poticanim srpskim etničkim sadržajima što se nastavilo i nakon međunarodnog priznanja crnogorske državnosti 1878. (Andrijašević, 2004). S aspekta vladajućih struktura i onog dijela populacije koji se snažno identificirao s Crnom Gorom, crnogorsko srpstvo u svojim je dosezima bilo limitirano crnogorstvom te vrijednosno niže rangirano (Glas Crnogorca, 1884: 1). Kao takvo razlikovalo od čistog nacionalnog srpstva. No u pojedinim krajevima Crne Gore, posebice onima koji kasno postaju njezinim dijelom, poput Sandžaka (1912.) ili Boke Kotorske (1945.), među pravoslavnom su populacijom doživljaji srpstva bili znatno manje sputavani crnogorstvom. U svakom slučaju, taj identitetni dualitet bitno je pridonio srpskom apsorpiranju Crne Gore krajem Prvog svjetskog rata, neposredno prije nastanka Kraljevine SHS. Uskoro potom i utapanju Crnogorske pravoslavne Crkve (CPC) u 1920. osnovan SPC koji time stječe institucionalni monopol nad crnogorskim pravoslavljem.

Dramatičnim slomom Crne Gore otpočinje snažno podvajanje u njezinom pravoslavnom korpusu: na dio koji se sve snažnije usmjerava prema nacionalnom oblikovanju u crnogorskom smislu i na dio koji postaje sve otvoreniji prema inkorporaciji u okviru nacionalnog srpstva. To podvajanje stječe dodatni značaj za vrijeme Drugog svjetskog rata tijekom kojeg je Crna Gora istodobno snažnim uporištem partizanskog, prema crnogorstvu afirmativnog pokreta, ali i četničkog, velikosrpskog (Andrijašević, 2021: 316). Za trajanja socijalističke Jugoslavije ta je polariziranost amortizirana kompromisnim rješenjima. U njoj je priznata crnogorska nacija, ali kao nacija koja svoje izvorište ima u srpskom etničkom korpusu (Marović, 2017: 84–85, 136–138). Stoga ne treba čuditi što je u Crnoj Gori zadržano srbocentrično shvaćanje njezine povijesti, što joj je zastava bila identična onoj Srbije, što je jezik (kolokvijalno) nazivan srpskim, što je u njoj SPC, za razliku od Makedonije, zadržao svoj monopol nad pravoslavljem. No u tim uvjetima crnogorska autohtona pravoslavna populacija u pravilu se, pa i s dozom uočljivog ponosa, izjašnjavala u crnogorskom nacionalnom smislu kako u samoj Crnoj Gori tako i izvan nje, posebice u Srbiji u kojoj je obitavala četvrtina Crnogoraca (1981). Ujedno, stare rane unutar crnogorskog korpusa uvelike je ublažavala činjenica da su oba njegova identitetna pola bila izrazito sklona ideji jugoslavenstva (Rastoder i Adžić, 2020: 53).

S obzirom na prikazanu konstituciju nacionalnog crnogorstva i uvjeta u kojima je egzistiralo ne treba čuditi što se glavnina Crnogoraca u vremenu raspada Jugoslavije i tadašnjih ratnih sukoba poistovjećivala sa srpskom percepcijom tih događaja. Ipak, zahvaljujući tome, a zatim i utemeljenju federacije između Srbije i Crne Gore (Savezna republika Jugoslavija – SRJ) Crna Gora i crnogorstvo su ostali pošteđeni radikalne reakcije iz Beograda dok je bio na vrhuncu svog razornog potencijala. Čak do te mjere da tijekom 1990-ih, u uvjetima zaokupljenosti Srbije drugim problemima, postojanje Crne Gore i crnogorstva nije znatnije problematizirano, uz uvjerenje da su ta pitanja u osnovi apsolvirana. Međutim, nije bilo tako. Krajem 1990-ih, vladajuća stranka u Crnoj Gori, odnosno Demokratska partija socijalista (DPS) pod vodstvom Mila Đukanovića procjenjuje da državna zajednica sa Srbijom šteti crnogorskim interesima. Stoga u promijenjenim uvjetima, u okolnostima u kojima se iza rata na Kosovu i sukoba s NATO-om istopio srpski vojno-ofenzivni potencijal, pokreće procese koji vode državnoj neovisnosti Crne Gore. Prema cilju za koji se tijekom 90-ih ustrajno zalagao jedan manji dio Crnogoraca (Darmanović, 2006: 14).

Razumljivo, promotori srpske nacionalne ideologije taj su razvoj htjeli spriječiti, no više nije bilo uvjeta da se takvo što postigne silom i zaustavi u korijenu. Iz tog razloga želja za obračunom, prema tadašnjim brojkama nekih 6 500 000 Srba (Srbija, RS, Crna Gora) sa 200 000 najtvrdokornijih Crnogoraca, do danas je ostala tek priželjkivanom opcijom (Đuranović, 2021). Ipak shvatilo se, doduše kasno, da svako crnogorstvo, pa i ono naklonjeno srpstvu u sebi ima separatistički potencijal te da je jedini lijek protiv toga zapravo u samom uništenju crnogorstva kao identitetne pojave zaslužne za postojanje Crne Gore. Sukladno tome, otpočinje široka propagandna akcija kojoj je cilj izravna inkorporacija crnogorske pravoslavne populacije u okvire nacionalnog srpstva. Dakle, mimo i protiv crnogorstva te njegovih nepouzdana strukturiranih srpskih etničkih sadržaja. S ciljem da se od dotadašnjih nacionalnih Crnogoraca proizvedu, matematički iskazano, stopostotni Srbi i nula Crnogorci (Redakcija Pobjede, 2021).

Prikazanim djelovanjem nije rastvorena crnogorska nacija niti je spriječeno državno osamostaljenje Crne Gore, ali su ipak postignuti uočljivi rezultati. Po zadnjem popisu održanom za trajanja još uvijek stabilne komunističke vlasti, onom iz 1981., u Crnoj Gori bilo je 3,3 % Srba, a po popisu iz 2003. njihov je udio porastao na 32 %.² Približan se omjer održao i nakon postizanja neovisnosti Crne Gore te je u njoj po popisu iz 2011. bilo 28 % Srba (v. tablicu 1). Istodobno, nacionalno crnogorstvo praktički je brojčano devastirano u Srbiji u kojoj je 1981. bilo 120 438 Crnogoraca (uža Srbija i Vojvodina) a po popisu iz 2011. tek 38 527 (Nacionalni sastav, 1991: 11–12; Stanovništvo, 2013: 70–71).

² Navedeni udio Srba uključuje i „prave” Srbe porijeklom iz Srbije, Hrvatske i BiH. Njihov je broj znatno uvećan tijekom ratova 1990-ih i priljevom izbjeglica iz Hrvatske, BiH i Kosova. Po popisu iz 2003. u Crnoj Gori je živjelo 35 956 Srba rođenih izvan njezinih okvira (Popis stanovništva, 2007: 6–12).

Tablica 1. Nacionalni sastav stanovništva Crne Gore po popisima stanovništva između 1948. i 2011.

	1948.		1953.		1961.		1971.	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Crnogorci	342009	90,7	363686	86,6	383988	81,4	355632	67,2
Srbi	6707	1,8	13864	3,3	14087	3,0	39512	7,5
Hrvati	6808	1,8	9814	2,3	10664	2,3	9192	1,7
Albanci	19425	5,1	23460	5,6	25803	5,5	35671	6,7
Muslimani	387	0,1	-	-	30665	6,5	70236	13,3
Jugoslaveni	-		6424	1,5	1559	0,3	10943	2,1
Romi	162	-	230	0,1	183	-	396	0,1
Ostali	1691	0,5	2395	0,7	4945	1,0	8022	1,5
Ukupno:	377189	100,0	419873	100,0	471894	100,0	529604	100,0

	1981.		1991.		2003.		2011.	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Crnogorci	400488	68,5	380467	61,9	267669	43,2	278865	45,0
Srbi	19407	3,3	57453	9,3	198414	32,0	178110	28,7
Hrvati	6904	1,2	6244	1,0	6811	1,1	6021	1,0
Albanci	37735	6,5	40415	6,6	31163	5,0	30439	4,9
Bošnjaci	-	-	-	-	48184	7,8	53605	8,6
Muslimani	78080	13,4	89614	14,6	24625	4,0	20537	3,3
Neizjašnjeni	-	-	-	-	26906	4,3	30170	4,9
Jugoslaveni	33146	5,7	26159	4,3	1860	0,3	1154	0,2
Romi	1471	0,3	3282	0,5	2601	0,4	6251	1,0
Ostali	7079	1,2	11401	1,9	11912	1,9	14877	2,4
Ukupno	584310	100,0	615035	100,0	620145	100,0	620029	100,0

Napomena: u popisima stanovništva iz 1948. i 1953. Muslimani/Bošnjaci su vlastitu etničku posebnost mogli iskazati izjašnjavanjem kao „neopredijeljeni muslimani“, odnosno kao „Jugoslaveni – neopredijeljeni.“

Izvor: Nacionalni sastav (1991: 11–12), Stanovništvo (199?), Stanovništvo (2004: 12–17), Stanovništvo (2011: 6–9).

Tijekom tadašnjeg srpskog angažmana stvorena je nova etničko-politička kategorija na tlu Crne Gore, odnosno srpski narod u Cnoj Gori. U promijenjenim okolnostima, nakon 2006. srpski narod u Crnoj Gori postaje glavnom polugom posredstvom koje prevladavajuća srpska ideologija teži povratku Crne Gore u srpsku državnu sferu, tj. u okvire „srpskog sveta.“ Dakle, u okvire projicirane velike srpske države u kojoj bi se pored Srbije s Kosovom utopile RS i Crna Gora uz otvoreni poziv za pridruživanjem

Sjevernoj Makedoniji te Bošnjacima i njihovoj, kako se nerijetko doživljava, FBiH (v. kartu 2).³

Kakvo je pak prevladavajuće stanje političkog duha u Srbiji po pitanju državnosti Crne Gore slikovito svjedoči izjava jednog od tamošnjih najagilnijih promotora „srpskog sveta,” dr. sc. Aleksandara Rakovića koji je na obilježavanju stogodišnjice Podgoričke skupštine u Budvi 2018., skupštine kojom je Crna Gora utopljena u Srbiju izjavio: „i ovaj pokušaj okupacije identiteta u Crnoj Gori i srpske Crne Gore neće biti večan. Moja osnovna poruka je – ujediniti ćemo srpske zemlje i osloboditi ćemo srpsko more.” Na tu izjavu, koja je podigla buru u dijelu crnogorskog društva, upečatljivo je odgovorio tadašnji urednik domaćeg srpskog portala IN4S Gojko Raičević svjedočeći pak o stanju duha među promotorima „srpskog sveta” u samoj Crnoj Gori: „zašto lagati našu bivšu braću, a sadašnje dželate! Njima treba reći jasno što smo naumili učiniti, poruka treba biti jasna kao što je poruka kralja Nikole, Sašina i oca Mome – glavu gore srpski narode Boke Kotorske. Prošli su svi okupatori. Ničija nije gorela do zore koju ću pretočiti u jednu. Ničija nije gorela do zore, ujediniti ćemo srpske zemlje osloboditi ćemo srpsko more!” (Raičević, 2018).

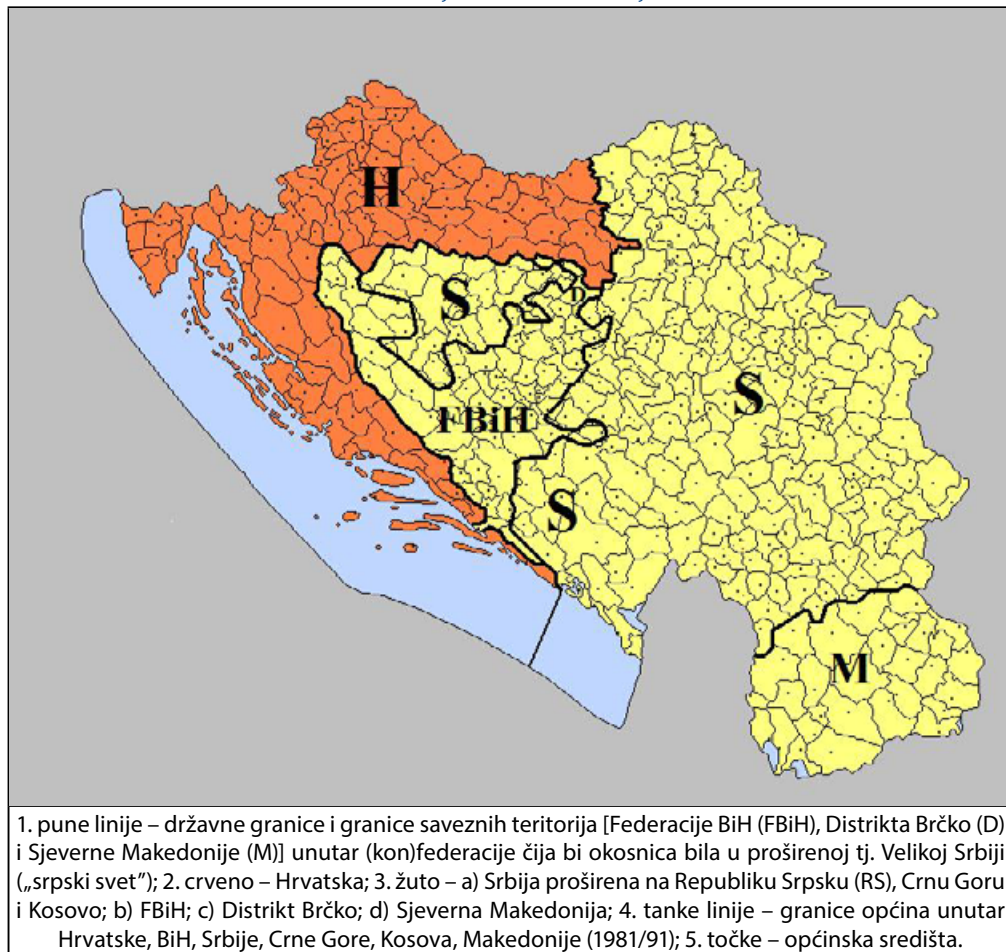
Suodnos između etničke i političke podvojenosti u Crnoj Gori

Za razumijevanje političkih procesa u Crnoj Gori od izrazite je važnosti stjecanje slike o značajkama njezine vjersko-etničke heterogenosti. Prvi popis koji je obuhvatio cjelokupno stanovništvo današnje Crne Gore (13 812 km²) proveden je u Kraljevini SHS 1921. Po tom popisu, koji nije uključivao pitanja o etnicitetu te kod kojeg se etnička pripadnost može odrediti samo kombinacijom podataka o jeziku i vjeri, na tlu današnje Crne Gore obitavalo je oko 313 432 stanovnika među kojima 238 334 ili 76 % pravoslavaca, 55 802 ili 17,8 % muslimana, 19 146 ili 6,1 % katolika te 150 pripadnika drugih vjera. Pritom je pravoslavni živalj bio crnogorskog, odnosno za Srbe srpskog porijekla. Među katolicima je bilo približno 11 800 osoba koje se uvjetno može identificirati kao Hrvate te 6 500 Albanaca. Unutar muslimanskog korpusa pripadnika uvjetno rečeno bošnjačke grupacije bilo je nekih 44 900 dok je broj Albanaca približno iznosio 10 700 (autor prema: Definitivni rezultati, 1932: 86–87, 106–107, 122–129, 190–191, 248–249).

Etničko-vjerska heterogenost Crne Gore nije se međutim očitovala u znatnijoj prostornoj isprepletenosti njezinih raznolikih zajednica. One su glavninom živjele svaka u svome dijelu Crne Gore. Njezin daleko najveći dio zauzimaju homogeni teritoriji pravoslavnog crnogorskog življa. Domicilna slavenska muslimanska populacija pretežito

³ „Bosna i Hercegovina, Makedonija, Kosovo i Crna Gora, povremeno i Hrvatska za njih su samo državni provizorijumi, nestabilne tvorevine koje će, kada se sklope međunarodne okolnosti, biti skršene” (Bešlin, 2020).

Karta 2. Srpske velikodržavne aspiracije: „srpski svet“ i savezni teritoriji (FBiH i Sjeverna Makedonija)



Izrada: autor prema predlošku u Pojatina (1987).

je koncentrirana u okolini Bara (Mrkojevići) te na sjeveroistoku u pojasu Bijelog Polja, Rožaja, Plava, Gusinja. Albanci nastanjuju pogranične krajeve prema Albaniji, Ulcinj i njegovo okruženje, Malesiju lociranu istočno od Podgorice te okolicu Plava i Gusinja. Tek je autohtona slavenska katolička populacija, bilo u svojim enklavama u Boki Kotorskoj i u okolini Bara (Spič) ili izdvojenim naseljima (Herceg Novi, Budva) stoljećima živjela isprepletena sa susjednim pravoslavnim, a kod Bara i muslimanskim življem.

Popisi koji bilježe etnicitet otpočeli su se provoditi u socijalističkoj Jugoslaviji. Do danas ih je provedeno osam: 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991., 2003. i 2011. Kako

se iz tablice 1 vidi, Crnogorci su kontinuirano (relativno) većinski narod u Crnoj Gori. Do prvog, znatnijeg pada njihovog udjela došlo je 1971. Naime, polovicom 1960-ih vladajuće strukture na razini Jugoslavije prihvatile su postojanje muslimanske nacije (Kamberović, 2009: 61). Do te odluke slavenska muslimanska populacija u Crnoj Gori očitovala se u potpunosti (1948., 1953.) ili polovično (1961.) u crnogorskom nacionalnom smislu. Od 1971. nadalje izjašnjava se Muslimanima. Novi problem nastaje nakon što se 1993. Muslimani u BiH odlučuju za bošnjačko ime kao nacionalno. Tu odluku manji dio crnogorskih Muslimana do danas nije prihvatio.

Do pada broja i udjela Crnogoraca te 1971., ali i 1991. došlo je i stoga što se manji dio njih, u uvjetima nacionalnih previranja izjasnio Srbima nagovještavajući da nacionalno srpstvo u Crnoj Gori ima jednu svoju širu jezgru na koju će se naknadno osloniti u destrukciji identitetne konstrukcije nacionalnog crnogorstva. Kako je rečeno, taj vid djelovanja otpočeo je u razdoblju usmjeravanja Crne Gore prema državnoj neovisnosti te je u korist srpskog izjašnjavanja doveo do novog, ovaj put radikalnog pada broja i udjela Crnogoraca očitovanog u popisima 2003. i 2011. Iz popisa je vidljivo i da je broj Hrvata u Crnoj Gori bio manji od broja autohtone slavenske katoličke populacije. Prvenstveno stoga što se njezin dio, ponajprije u Baru i okolici većinom očitovao Crnogorcima, a u Boki Kotorskoj, posebice od 1971. Jugoslavenima te recentno i Crnogorcima, Bokeljima, nacionalno neizjašnjenima itd. (Mrduljaš, 2021b: 84–85).

U Crnoj Gori identifikacije s etnicitetom, vjerom, jezikom ili svim tim kategorijama odjednom imaju izrazite refleksije u podvajanju njezine populacije između prozapadno-suverenističkog i (pro)srpskog bloka. Popis iz 2011. pruža obilje dostupnih podataka iz čije se analize može relativno precizno utvrditi etnička i vjerska struktura svakog od tih blokova. Stoga ćemo u nastavku rada prikazati od kojih se popisnih grupacija sastoji svaka od triju autohtonih, slavenskih grupacija Crne Gore, tj. pravoslavna, muslimanska i katolička te koji je broj i udio njezinih pripadnika u ukupnom crnogorskom stanovništvu (autor prema Tabela CG5, 2011, vidi tablicu 2).

1. U kontekstu navedenih proračuna pripadnicima autohtone slavenske pravoslavne populacije Crne Gore, osim Crnogoraca, Srba, Crnogorca – Srba i Srba – Crnogorca koji su se izjasnili pravoslavicima, smatramo i one koji se nisu očitovali kao pravoslavci, uz izuzetak muslimana i katolika, uz pretpostavku da najveći dio takvih ispitanika tradicionalno pripada pravoslavnom korpusu. Jednako tako, dio autohtone slavenske pravoslavne populacije bili bi i oni Bosanci, Bošnjaci, Hrvati, Jugoslaveni, Muslimani, nacionalno neizjašnjeni ili regionalno izjašnjeni pojedinci koji su očitovali kao pravoslavci.

Ukoliko pođemo od prikazane definicije autohtone slavenske pravoslavne populacije Crne Gore njezinim bi dijelom bilo 260 440 Crnogoraca (iznos bez 5 667 katolika i 12 758 muslimana koji su se izjasnili kao Crnogorci), 177 917 Srba (bez 115 katolika i 78 muslimana), 1 832 Crnogorca – Srba (bez 1 muslimana), 2 101 Srbin – Crnogorac (bez 1 katolika i 1 muslimana). Dijelom iste populacije bili bi i očitovani pravoslavci

koji su se nacionalno izjasnili kao Bosanci (191), Bošnjaci (4), Hrvati (90), Jugoslaveni (719), Muslimani (7), nacionalno neizjašnjeni (16 018) i regionalno izjašnjeni (651). Ukupno bi pripadnika autohtone slavenske pravoslavne grupacije u Crnoj Gori bilo 459 970 ili 74,19 % od cjelokupnog stanovništva.

2. Pripadnicima autohtone slavenske muslimanske populacije Crne Gore, osim Bošnjaka, Bošnjaka – Muslimana, Crnogoraca – Muslimana, Muslimana, Muslimana – Bošnjaka, Muslimana – Crnogorca i Goranaca koji su se izjasnili muslimanima, smatramo i one koji se nisu iskazali kao muslimani, izuzev očitovanih pravoslavaca i katolika, uz pretpostavku da najveći dio takvih ispitanika tradicionalno pripada muslimanskom korpusu. Dijelom autohtone slavenske muslimanske populacije bili bi i Bosanci, Crnogorci, Crnogorci – Srbi, Hrvati, Jugoslaveni, nacionalno neizjašnjeni ili regionalno izjašnjeni pojedinci, zatim Srbi i Srbi – Crnogorci koji su se očitovali kao muslimani.

Autohtona slavenska muslimanska populacija uključivala bi dakle 53 601 Bošnjaka (bez 3 pravoslavaca), 181 Bošnjaka – Muslimana, 175 Crnogoraca – Muslimana, 20 527 Muslimana (bez 3 katolika i 7 pravoslavaca), 183 Muslimana – Bošnjaka, 257 Muslimana – Crnogoraca i 197 Goranaca. Dijelom iste populacije bili bi i očitovani muslimani koji su se nacionalno izjasnili kao: Bosanci (169), Crnogorci (12 758), Crnogorci – Srbi (1), Hrvati (3), Jugoslaveni (30), nacionalno neizjašnjeni (887), regionalno izjašnjeni (26), Srbi (78) i Srbi – Crnogorci (1). Ukupno bi pripadnika autohtone slavenske muslimanske grupacije u Crnoj Gori bilo 89 074 ili 14,37 % od cjelokupnog stanovništva.

3. Pripadnicima autohtone slavenske katoličke populacije Crne Gore pored Hrvata koji su se izjasnili katolicima smatramo i one koji se nisu očitovali kao katolici, izuzev očitovanih pravoslavaca i muslimana, uz pretpostavku da najveći dio takvih ispitanika tradicionalno pripada katoličkom korpusu. Dijelom autohtone slavenske katoličke populacije bili bi i Bosanci, Crnogorci, Jugoslaveni, Muslimani, nacionalno neizjašnjeni ili regionalno izjašnjeni pojedinci, zatim Srbi i Srbi – Crnogorci koji su se očitovali kao katolici.

Autohtona slavenska katolička populacije uključivala bi prema tome 5 928 Hrvata (bez 3 muslimana i 90 pravoslavaca) te katolike koji su se izjasnili kao Bosanci (30), Crnogorci (5 667), Jugoslaveni (68), Muslimani (3), nacionalno neizjašnjeni (580), regionalno izjašnjeni (376), Srbi (115) i Srbi – Crnogorci (1). Ukupno bi pripadnika autohtone slavenske katoličke grupacije u Crnoj Gori bilo 12 768 ili 2,06 % od cjelokupnog stanovništva.

Autohtonoj slavenskoj populaciji realno pripadaju i izjašnjeni Bosanci (37), Jugoslaveni (337), nacionalno neizjašnjeni (12 685) i regionalno izjašnjeni (149) koji nisu iskazali pripadnost pravoslavlju, islamu ili katolicizmu te koje se stoga ne može razvrstati po pojedinim vjerskim grupacijama rečene populacije. Takvih je ispitanika ukupno bilo 13 208 ili 2,13 % od cjelokupnog stanovništva.

Tablica 2. Autohtone slavenske nacionalne zajednice i popisne grupacije u Crnoj Gori razvrstane po vjeroispovijesti (popis stanovništva 2011.)

nacionalne ili etničke grupacije	ukupno	Vjeroispovijest											
		adventisti	agnostici	ateisti	budisti	kršćani	muslimani	Jehovini svjedoci	katolici	vjerski neizjašnjene osobe	pojedinci ostalih vjeroispovijesti	pravoslavci	protestant
Bosanci	427	1		19			169		30	13	4	191	
Bošnjaci	53605	2	2	40			53453			29	75	4	
Bošnjaci – Muslimani	181						181						
Crnogorci	278865	157	348	5876	53	875	12758	72	5667	3223	3060	246733	43
Crnogorci – Muslimani	175			1			172			2			
Crnogorci – Srbi	1833	2		9		2	1			7	21	1790	1
Goranci	197						195			2			
Hrvati	6021	2	15	207	1	33	3	3	5527	110	23	90	7
Jugosloveni	1154	1	5	223	4	25	30	1	68	52	26	719	
Muslimani	20537	1	4	59			20270		3	114	79	7	
Muslimani – Bošnjaci	183						183						
Muslimani – Crnogorci	257						256			1			
Neizjašnjeni	30170	17	15	283	8	81	887	30	580	12023	227	16018	1
Regionalna pripadnost	1202	3	8	66	2	21	26	1	376	25	22	651	1
Srbi	178110	43	36	612	11	240	78	13	115	229	1664	175052	17
Srbi – Crnogorci	2103			6		3	1		1	5	46	2039	2

Objašnjenje boja: 1. tamnoplavo – autohtona slavenska pravoslavna populacija Crne Gore, 2. svijetloplavo – autohtona slavenska muslimanska populacija Crne Gore, 3. svijetlosivo – autohtona slavenska katolička populacija Crne Gore, 4. bijelo – pripadnici autohtone slavenske populacije Crne Gore kojima se ne može odrediti pripadaju li njezinom pravoslavnom, muslimanskom ili katoličkom segmentu.

Izvor: Tabela CG5 (2011).

Od pripadnika drugih naroda najbrojniji su bili Albanci 30 439 (4,91 %) među kojima je bilo 22 267 ili 73,15 % muslimana i 7 954 ili 26,13 % katolika. Relativno brojnu zajednicu predstavljali su i etnički uvelike istovrsni Romi i Egipćani kojih je zajedno bilo 8 305 ili 1,34 %. Među njima je bilo 7 037 ili 84,73 % muslimana te 522 ili 6,29 % pravoslavaca. Pripadnika drugih naroda o čijoj nacionalnosti imamo podatke bilo je vrlo malo, tj. Talijana 135, Mađara 337, Makedonaca 900, Nijemca 131, Rusa 946, Slovenaca 354, Turaka 104. Zajedno 2 907 ili 0,47 %. Pripadnika ostalih, još malobrojnije

zastupljenih naroda bilo je 3 358 ili 0,54 %. Dakle, pripadnika malobrojnih naroda u čiji nacionalitet imamo uvid te onih u čiji nacionalitet nemamo uvid zajedno je bilo 6 265 ili 1,01 % od ukupnog stanovništva.

U političkom smislu pripadnici tradicionalnih manjinskih zajednica (autohtona slavenska katolička i muslimanska populacija te Albanci), koji zajedno čine 21,34 % stanovništva trajno su i čvrsto opredijeljeni za državnu neovisnost Crne Gore. U osnovi to se može tvrditi i za pripadnike ostalih, neautohtonih manjinskih zajednica (2,35 % stanovništva Crne Gore). Sve te manjinske skupine, zajedno s popisno očitovanim Bosancima, Jugoslavenima, nacionalno neizjašnjenim i regionalno izjašnjenim ispitanicima koji tradicionalno pripadaju katolicizmu ili islamu, ali koji na popisu nisu očitovali vjersku pripadnost približno predstavljaju četvrtinu stanovništva Crne Gore.

U kontekstu autohtone pravoslavne populacije, izvjesno je da njezin nacionalno srpski dio (28,69 %) predstavlja glavno uporište (pro)srpskog bloka. No, u Crnoj Gori je 44,5 % građana glasovalo 2006. za ostanak te republike u državnoj zajednici sa Srbijom (Džankić, 2015: 132). Također, partije koje se može označiti srpskima, prosrpskima ili indiferentnima čak i na radikalne manifestacije srpskog negiranja Crne Gore i crnogorstva, također i to u kontinuitetu imaju podršku nekih 45 % građana. Dakle, u (pro)srpskom bloku bi pored Srba bili i izjašnjeni Srbi – Crnogorci / Crnogorci – Srbi (zajedno: 0,63 %), vjerojatno najveći dio izjašnjenih pravoslavaca koji su se na popisu očitovali kao Jugoslaveni, nacionalno neizjašnjeni, regionalno izjašnjeni (zajedno 17 388 ili 2,80 %), ali i veliki dio nacionalnih Crnogoraca. Ponajprije onih koji su se u popisnom odabiru između crnogorskog i srpskog jezika izjasnili za srpski. Takvih je Crnogoraca 2011. bilo 74 806 (12,06 %) (Tabela CG4, 2011.). Sve navedene grupacije zajedno približno čine 44,18 % ili blizu 45 % stanovništva Crne Gore.

Sukladno rečenome, može se reći da među autohtonom (tradicionalno) pravoslavnom populacijom Crne Gore (459 970) njezin čvrsti nacionalno-crnogorski, suverenistički dio broji nekih 185 634 ili 40,35 % od autohtone slavenske pravoslavne populacije (29,93 % stanovništva Crne Gore), srpski 177 917 ili 38,68 % (28,69 %) dok je istodobno 96 127 ili 20,89 % (15,50 % stanovništva Crne Gore) pripadnika pravoslavne populacije podvojene lojalnosti između nacionalnog crnogorstva i srpstva.

Pozicije nacionalnog Crnogorstva

Crnogorska državna neovisnost postignuta je na referendumu 2006. na kojem se ne toliko upečatljiva većina građana od 55,5 % izjasnila za nju. Riječ je bila o većini formiranoj od nacionalno-državotvorno opredijeljenih (tradicionalno) pravoslavnih Crnogoraca (cca 30 % građana Crne Gore) i pripadnika manjinskih naroda (25 %). Taj savez je sve do 2020. uspijevaao održati vlast u državi. No na izborima u kolovozu 2020., prilaženjem nominalno suverenističke, ali s vladajućim DPS-om duboko konfrontirane

URA-e (5,54 % glasova) (pro)srpskom bloku (*Za budućnost Crne Gore* 32,55 % glasova, *Mir je naša nacija* 12,53 %, zajedno 45,08 % glasova) srušena je dotadašnja vlast (Ukupni rezultati, 2020). Od tada Crna Gora postaje prostorom intenzivnog urušavanja postignuća prozapadno-suverenističkog saveza s ciljem brojčanog okrupnjavanja (pro) srpskog bloka i stvaranja pretpostavki za redefiniciju državno-pravnog statusa Crne Gore sukladno očekivanjima srpske nacionalno-državotvorne ideologije.

Svakako, presudan faktor u očuvanju crnogorske državne samosvojnosti jest nacionalno crnogorstvo. U izravnom sudaru sa srpskom nacionalno-državotvornom ideologijom ono ne samo da nije uspjelo očuvati neokrnjenost brojčanog potencijala, gotovo prepolovljenog srbizacijom dijela nekadašnjih Crnogoraca nego nije ni kod dijela i nadalje izjašnjavanih Crnogoraca uspjelo razviti višu razinu nacionalne samosvijesti te time ojačati pozicije Crne Gore. Postoje objektivni razlozi zbog čega je to tako. Naime, nacionalno crnogorstvo vrlo teško izlazi na kraj s djelovanjem SPC koji, kako je rečeno, od 1920. ima institucionalni monopol nad crnogorskim pravoslavljem. Pritom valja imati na umu da na hrvatsko-srpskom govornom području najmarkantnija etnička diferencijacija, nastala iz različitosti političko-povijesnog razvitka, proizlazi iz vjerske.

Na određeni način ta vjerska distinkcija je do 1918. – 1920. postojala i na relaciji Crnogorci – Srbi s obzirom na to da je CPC sa svojom kulturnom nadogradnjom bio, a s vremenom bi još dodatno i postao, drugačijim od srpskog pravoslavlja te naknadno od SPC-a. Dakle, rastakanjem CPC-a, tj. institucije koja bi imala dalekosežan utjecaj u definiciji crnogorskog identiteta te instalacijom SPC-a u Crnoj Gori srpstvo je postiglo dalekosežan uspjeh. Tijekom stotinu godina institucionalnog monopola nad crnogorskim pravoslavljem SPC se uspio čvrsto ukorijeniti među dijelom crnogorske pravoslavne populacije, posebice onih krajeva koji su kasno postali dijelom Crne Gore. Nakon što se padom komunizma i nastankom ideološkog vakuma otvorio prostor njezinom nesmetanom djelovanju, ona ga je iskoristila za dodatno širenje svog utjecaja.

Crnogorsko je društvo, posebice njegov (tradicionalno) pravoslavni segment, duboko odmaknulo od prakticirane religioznosti (Rastoder i Adžić, 2020: 33). No, kako biva, teže se prekidaju one veze s crkvom koje imaju kulturno-tradicijski značaj, kao i sklonost da se sasluša crkvene poruke, pa i one s političko-identitetnim značajem. U svakom slučaju, SPC je imao sasvim dovoljno prostora da u postojećim uvjetima postane glavnim instrumentom decrnogorizacije Crnogoraca i njihovog podešavanja sukladno zahtjevima srpske nacionalno-državotvorne ideje. I to na način da se iz crnogorskog identitetnog sklopa izvlači samo one (pro)srpske sadržaje koje se vještom manipulacijom, dovođenjem u kontekst tradicionalnog crnogorstva, koristi za obe-smišljavanje drugih, u osnovi presudnih odrednica tog sklopa (IN4S, 2021).

Pritom svaki pokušaj samosvojnog, nacionalnog crnogorstva da umanjí utjecaj SPC-a nailazi na znatan otpor već u samoj Crnoj Gori, a u pravilu rukovođen Beogra-

dom. Tako je bilo i 2019. – 2020. kada je dotadašnja vlast Zakonom o slobodi vjeroispovijesti pokušala ograničiti djelovanje SPC-a na destrukciji Crne Gore i crnogorstva. S druge strane, donekle i zahvaljujući komunističkoj vlasti te njezinoj promociji ateizma dio je nacionalnih Crnogoraca ostao imun na prikazano djelovanje SPC-a. I to je jedan od bitnih razloga zašto je ta crkva u svom djelovanju na destrukciji crnogorstva došla do svojih limita, što ne uspijeva svoj utjecaj proširiti iznad okvira koji određuje spomenutih 45 % građana Crne Gore.

Međutim, nacionalno-državotvorni Crnogorci kao uglavnom sekularizirana grupacija vrlo teško mogu u punom smislu iskoristiti najsnažnije oružje u suprotstavljanju SPC-u. Naime, 1993. ipak obnovljenu CPC. U postojećem stanju ta institucija sa svojih 27 klerika, nekoliko crkava, bez stabilnih i snažnih izvora financiranja vrlo teško može parirati vojsci pravoslavnih svećenika i monaha SPC-a koji u Crnoj Gori raspolaže s nekih 600 crkava i manastira te nizom nekretnina koje omogućavaju samofinanciranje (Vukićević, 2022; Kern, 2020). CPC vrlo teško može parirati i optužbama koje s ciljem diskreditacije te Crkve i njezinog svećenstva širi SPC unutar Crne Gore, ali i diljem pravoslavnog svijeta te među ostalim pravoslavnim crkvama.

U društvu u kojem je primarno posredstvom SPC-a srpska nacionalno-državna ideologija izvršila prodor među 30-ak posto stanovništva (srpski narod u Crnoj Gori) te uvelike neutralizirala crnogorsku samosvijest kod dodatnih 15 % stanovništva (Crnogorci srpskog jezika, Crnogorci – Srbi, Srbi – Crnogorci itd.) naširoko je otvoren prostor korištenju drugog snažnog instrumenta u promociji srpske nacionalno-državotvorne ideologije i njezinih interesa u Crnoj Gori. Konkretno, medijima iz Srbije te onima koji uz podršku Srbije djeluju u Crnoj Gori. Na taj je način Crna Gora praktički kontinuirano preplavljena srpskim medijskim sadržajima, u pravilu odreda angažiranim na negaciji crnogorstva i destrukciji Crne Gore. Primjerice, u toj zemlji od pet televizija s nacionalnom frekvencijom četiri su u vlasništvu struktura iz Srbije. Jedna od tih pet televizija je državna, a time i pod kontrolom onih partija koje drže vlast u Crnoj Gori, trenutačno (pro)srpskih (Šćepanović, 2022).

Sve u svemu, da bi se nacionalno crnogorstvo uspješno nosilo s pokušajima negacije Crne Gore, primarno mora osigurati čvrsto ukorjenjivanje, a zatim i ekspanziju CPC-a kao stuba identiteta pravoslavnih Crnogoraca te snažnu medijsku promociju crnogorstva i crnogorske nacionalne ideje. Oba ta cilja 185 000 nacionalnih Crnogoraca vrlo teško može realizirati u osloncu na vlastite, pa i na snage njima sklonih manjinskih naroda u Crnoj Gori. Jer nasuprot tog bloka stoji ne samo (pro)srpski dio populacije Crne Gore već i sama Srbija, višemilijunski srpski nacionalno-društveni krug te ruski državni utjecaj koji u postojećim uvjetima podržava srpsku destrukciju Crne Gore. Uz očekivanje da bi izlaskom Srbije na more osigurao vlastite interese na Jadranu i Mediteranu (v. Jovanović, 2022).

Kao što je spomenuto, prodor srpske nacionalno-državne ideje u Crnu Goru dosegao je određene limite. Premda srpska strana očekuje da će u narednom popisu stanovništva, utječući na crnogorsku vlast te uz propagandnu mašineriju Srbije, SPC-a i srpskih medija uspjeti povećati broj i udio Srba u Crnoj Gori te na taj način zadati daljnje udarce crnogorstvu i Crnoj Gori, teško da će do toga doći, barem ne u znatnijoj mjeri. Pa i zbog toga što onaj dio nacionalnih Crnogoraca koji se i dalje identificira sa SPC-om i srpskim etničkim sadržajima, najčešće to radi do one granice koja iz njihove perspektive načelno ne ugrožava crnogorstvo i Crnu Goru. Zbog toga je i moguće da se u postojećim anketama gotovo 63 % građana izjašnjava za neovisnu Crnu Goru (Političko javno mnijenje Crne Gore, 2022: 30; CG7 Puls, 2022: 8). No, svojim djelovanjem na destrukciji nacionalnog crnogorstva i Crne Gore srpska nacionalno-državna ideologija uspijevat će dugoročno držati Crnu Goru u stanju nestabilnosti, besperspektivnosti pa i na rubu oružanih sukoba.

Da bi se to promijenilo, u osnovi nacionalno-državotvorno crnogorstvo treba dobiti podršku sa strane. Ponajprije sa svrhom da se osnaživanjem CPC-a identitetno konsolidira te da posredstvom snažne medijske promocije nadjača lavinu anticrnogorskih sadržaja kojima se zasipa Crna Gora. Bilo bi očekivano da ta podrška dođe iz onih centara koji u stabilnoj, multietničkoj i multikonfesionalnoj Crnoj Gori vide garanciju vlastite, regionalne pa i globalne stabilnosti. U takvoj Crnoj Gori u kojoj će i srpska zajednica, rasterećena od pogibeljne instrumentalizacije, biti reprezentativnim i konstruktivnim društvenim faktorom.

Zaključno razmatranje

Srpska nacionalno-državna ideologija od kraja 1990-ih pokušava redefinicijom etničkog konteksta u Crnoj Gori zadržati, odnosno od 2006. vratiti tu zemlju u vlastiti politički okvir. Riječ je o izrazito snažnom angažmanu usmjerenom na destrukciju crnogorskog nacionalnog identiteta kod (tradicionalno) pravoslavne populacije, presudnom za opstojnost Crne Gore i njegovim nadomještanjem nacionalnim srpstvom. Uz uvjerenje da se stvaranjem srpskog naroda u Crnoj Gori i njegovom instrumentalizacijom u konačnici stvaraju pretpostavke za uništenje same Crne Gore. Taj vid djelovanja dao je rezultate te je udio Srba u Crnoj Gori od nekadašnjih 3,3 % (1981.) od 2003. porastao gotovo na 33 %.

Ciljevi prevladavajuće srpske ideologije ne svode se međutim tek na apsorpiranje Crne Gore. Ona je bitna Srbiji zbog izlaza na more i komunikacije koju more omogućava, ali i kao logistička osnova za lakše ostvarivanje ciljeva u BiH, a dugoročno i prema Hrvatskoj. Konkretno, za pripajanje RS-a, posebno dijela koji graniči s Crnom Gorom, Srbiji. Na taj bi se pak način, kako se smatra, stvorili povoljniji uvjeti i za eventualno privlačenje Bošnjaka i FBiH prema određenom aranžmanu s proširenom srpskom dr-

žavom (v. Raković, 2022). Ostvarenjem tog cilja bile bi stvorene pretpostavke za budući sukob s Hrvatskom i pripajanje njezinog južnog dijela, posebice Dubrovnika i dubrovačkog primorja Srbiji. Riječ je o ciljevima čije ostvarenje u postojećim prilikama ne izgleda ostvarivim, no za koje se priprema teren. S time da ta priprema već u kontekstu Crne Gore vrlo lako može dovesti do krajnje destabilizacije i te zemlje i ukupne regije.

Izvjesno je da prozapadno-suverenistički blok Crne Gore, od nekih 185 000 nacionalno-državotvornih (tradicionalno) pravoslavnih Crnogoraca i 150 000 pripadnika manjinskih naroda i zajednica Crne Gore vrlo teško obuzdava suptilno provođenu u osnovi agresiju na vlastiti identitet i državu koju provode Srbija, RS, SPC, srpski mediji, a u određenoj mjeri i sama Rusija. U tom smislu, možda je krajnje vrijeme da prozapadno-suverenistički dio Crne Gore napokon dobije sasvim konkretnu podršku svih onih regionalnih čimbenika koji se nalaze na putu, potvrđeno razornih, srpskih nacionalno-državotvornih projekcija. Bilo bi smisljeno kada bi ta sasvim konkretna podrška Crnoj Gori došla i iz samog euroatlantskog, globalno angažiranog kruga pa i stoga što se srpske nacionalno-državotvorne ciljeve pokušava realizirati u potpunom odmaku od njegovih vrijednosnih, idejnih i strateških odrednica.

Literatura

- Andrijašević, Živko. 2004. Srpstvo u Crnoj Gori. *Vijesti*. <https://montenegrina.net/>. 16. veljače 2023.
- Andrijašević, Živko. 2021. *Istorija Crne Gore*. Beograd: Vukotić media.
- Bilandžić, Dušan. 1999. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing.
- Blagojević, Miloš. 2011. Nemanjići i državnost Duklje – Zete – Crne Gore. *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 83: 7–24.
- CG 7 Puls. 2022. Podgorica: Centar za građansko obrazovanje: DAMAR – Agencija za ispitivanje javnog mnijenja.
- Ćirković, Sima M. 2004. *The Serbs*. Malden – Oxford – Carlton: Blackwell Publishing.
- Darmanović, Srđan. 2006. Crna Gora – nova nezavisna država na Balkanu, u: Vujović, Zlatko, *Referendum u Crnoj Gori 2006. godine*. Centar za monitoring – CEMI. Podgorica: 9–20.
- Džankić, Jelena. 2015. Biti Crnogorac/Crnogorka – rekonstrukcija značenja. *Politička misao*, 52 (3): 130–158.
- Đurđev, Branislav. 1953. *Turska vlast u Crnoj Gori u XVII i XVIII veku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kamberović, Husnija. 2009. Bošnjaci 1968: politički kontekst priznanja nacionalnog identiteta, u: Kamberović, Husnija, *Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka*. Institut za istoriju. Sarajevo: 59–81.
- Marović, Branislav. 2017. *Komunisti Crne Gore i crnogorsko nacionalno pitanje 1919–1989*. Nikšić: Centar za geopolitiku.

- Mrduljaš, Saša. 2021a. Značaj prevjeravanja glavnine zahumsko-dukļjanskog življa iz katolicizma u pravoslavlje (13. – 14. stoljeće). *Croatica Christiana periodica*, 45 (87): 33–52.
- Mrduljaš, Saša. 2021b. Broj Hrvata u Crnoj Gori prema popisima stanovništva 1948. – 2011. *Migracijske i etničke teme*, 37 (1): 73–102.
- Mušović, Ejup. 1980. Pešter i njegovo stanovništvo u prošlosti. *Glasnik Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti*, knj. XXIX: 63–85.
- Perićić, Eduard. 1991. *Sclavorum regnum Grgura Barskog*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Perović, Dragan B. 2020. Anticrnogorska propaganda iz Srbije. *Matica*, 21 (81): 263–312.
- Pojatina, Stipe (ur.). 1987. *Veliki geografski atlas Jugoslavije*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Političko javno mnijenje Crne Gore*. 2022. Podgorica: Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM).
- Rastoder, Šerbo i Adžić, Novak. 2020. *Moderna istorija Crne Gore 1988–2017.*, knj. I. Podgorica: Daily Press – Vijesti.
- Ostrogorski, Georgije (ur.). 1959. *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom II. Beograd: Vizantološki institut.
- Živković, Tibor. 2010. O počecima Bosne u ranom srednjem vijeku. *Godišnjak*, 39: 149–161.

Statistički izvori

- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. god.* 1932. Sarajevo: Opšta državna statistika.
- Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije 1981. (podaci po naseljima i opštinama)*, knj. 1. 1991. Priredili Grabeljšek, D. et al. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003. – Migranti: podaci po opštinama.* 2007. Podgorica: Zavod za statistiku.
- Stanovništvo: nacionalna ili etnička pripadnost – Podaci po naseljima i opštinama (Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003).* 2004. Podgorica: Zavod za statistiku.
- Stanovništvo: veroispovest, materinji jezik i nacionalna pripadnost – Podaci po opštinama i gradovima (Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji).* 2013. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Stanovništvo Crne Gore prema polu, tipu naselja, nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti i maternjem jeziku po opštinama u Crnoj Gori (Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine).* 12. srpnja 2011. Saopštenje br. 83. Podgorica: Zavod za statistiku.
- Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti 1991. (199?).* Beograd: Republički zavod za statistiku. <http://publikacije.stat.gov.rs/>. 16. veljače 2023.
- Tabela CG4. Stanovništvo prema nacionalnoj odnosno etničkoj pripadnosti i materinjem jeziku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine.* 2011.

Podgorica: MONSTAT – Uprava za statistiku. <https://www.monstat.org/>. 16. veljače 2023.

Tabela CG5. Stanovništvo prema nacionalnoj odnosno etničkoj pripadnosti i vjeroispovijesti, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine. 2011. Podgorica: MONSTAT – Uprava za statistiku. <https://www.monstat.org/>. 16. veljače 2023.

Ukupni rezultati izbora za poslanike u Skupštinu Crne Gore (2020). 2020. Podgorica: Državna izborna komisija. dik.co.me. 16. veljače 2023.

Internetski izvori

Đuranović, Draško. Joanikije podržao Rakovićevo „konačno rješenje” za Crnogorce. *Pobjeda*, 2. rujna 2021. <https://www.pobjeda.me/>. 16. veljače 2023.

Glas Crnogorca. 29. siječnja 1884. God. XIII, 5: 1–4.

Vukićević, Jasna. Građevinski biznis SPC u Crnoj Gori. *Radio Slobodna Evropa*, 24. studenog 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/>. 16. veljače 2023.

Jovanović, Vladimir (prir.). Ruski eksperti: Trebalo je spriječiti Crnu Goru da uđe u NATO, Srbija bi preko nje imala pristup moru. *Antena M.*, 13. prosinca 2022. <https://www.antenam.net/>. 16. veljače 2023.

Kern, Ivan. SPC „uzela na zub” Crnu Goru, s ciljem da je liši državnih atributa i anektira Srbiji (intervju sa mitropolitom CPC Mihailom). *Portal Analitika*, 21. kolovoza 2020. <https://www.portalanalitika.me/>. 16. veljače 2023.

Bešlin, Milivoj. Srpski nacionalizam jedino priznaje Crnoj Gori pravo da se odrekne same sebe. *Pobjeda*, 11. kolovoza 2022. <https://www.pobjeda.me/>. 16. veljače 2023.

Počela popisna kampanja IN4S: Nije crnogorski, ako nije srpski. *IN4S*, 7. srpnja 2021. <https://www.in4s.net/>. 16. veljače 2023.

Raičević, Gojko. Čije je Naše more? *IN4S*, 9. studenog 2018. <https://www.in4s.net/>. 16. veljače 2023.

Raković, Aleksandar. Bošnjaci i Srbi mogu zajedno, ključ rješenja je u dijalogu! *Balkan Info*, 15. kolovoza 2022. YouTube. 16. veljače 2023.

Pobjeda, 18. veljače 2021. *Raković: Crnogorci su felerični ... Da osvojimo Nikšić, pa da ih popravljamo ...* <https://www.pobjeda.me/>. 16. veljače 2023.

Šćepanović, Lela. Od pet crnogorskih televizija četiri u vlasništvu struktura iz Srbije. *Radio Slobodna Evropa*, 6. siječnja 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/>. 16. veljače 2023.

Redefining of national context in Montenegro and the (Greater) Serbian nationalist idea

Abstract

The distancing of Montenegro from the state union with Serbia began in the late 1990s, a time when proponents of the Greater Serbian nationalist ideology had significantly limited capacity to prevent it by force. Therefore, they resorted to other instruments aimed at the destruction or marginalization of identity construction of Montenegrin nationalism among the Orthodox population of Montenegro, and its replacement with Serbian national identity. They correctly assessed that Montenegrin nationalism was the main force in shaping an independent Montenegro. To counter this, they used the “Serbian people in Montenegro” formed from a faction of former Montenegrin nationals, with the aim of retaining, and after achieving independence in 2006, also returning the country under Serbian state protection. This paper will provide an overview of the historical development that enabled this relatively successful implementation of the form of Serbian Greater nationalist activity in Montenegro, as well as an insight into the existing political and national-demographic inter-relations in the country. Additionally, we will analyze the factors that make it difficult for Montenegrin nationalism to cope with attempts of its own identity destruction, and emphasize the reasons why they should receive concrete support from regional and Euro-Atlantic structures in their self-preservation efforts.

Key words: Montenegro, Montenegrins, Serbs, Serbian nationalist ideology, Serbian Orthodox Church, assimilation.